

Mit ophold på Esbjerg Arbejderhøjskole sommeren 1919

Meta Stegmann beretter

ved Jørgen Dieckmann Rasmussen

Inden for de seneste år er der blevet offentliggjort flere erindringsartikler eller uddrag af dagbøger, der belyser forskellige sider af højskolens historie. I alle tilfælde har der været tale om grundtvigsk-prægede højskoler. Men i begyndelsen af dette århundrede fandtes der faktisk en anden højskoletype: arbejderhøjskolen. I Esbjerg var J. P. Sundbo drivkraften i en sådan skoles oprettelse. Han var redaktør af *Vestjyllands Socialdemokrat* og socialdemokratisk byrådsmedlem i Esbjerg. Hans bestræbelser kronedes med held i 1910, da skolen kunne starte med sit første elevhold i lejede lokaler. 1916-1917 fik skolen mulighed for at opføre sin egen bygning. En elev fra en af de første årgange i de nye lokaler fortæller her om sin baggrund og sine oplevelser.

I vinteren 1918/1919 var jeg blandt de mange, der blev ramt af den spanske syge. På det tidspunkt tjente jeg som ung pige hos en tømrermester i Alslev. Det var en stor familie med mange børn. Af husstandens ti personer gik kun mester og jeg fri i lang tid; men til sidst blev også vi ramt, og lægerne stod magtesløse over for sygdommen. Det var frygteligt. Ingen steder var der hjælp at hente, for hele landsbyen var ramt. Men vi kom da heldigvis igennem det uden dødsfald.

Oven på den vinter mente min mor, at et højskoleophold lige var sagen – og det foreslog hun mig så. Tanken lå mig ikke fjernt, omend tidspunktet nok var noget overraskende. Jeg var jo kun 18 år. Vi diskuterede nemlig ofte højskole-spørgsmålet derhjemme. Min mor havde selv været på Sorø højskole i 1890'erne, og hun talte med stor begejstring derom. Min far syntes også om ideen, skønt han ikke selv havde været på højskole. At jeg skulle på netop Esbjerg Arbejderhøjskole var hverken de eller jeg et øjeblik i tvivl om. Selv om min mor havde været på grundtvigsk højskole og var en dybtfølt kristen

Fig. 1. Esbjerg Arbejderhøjskole, Gl. Vardevej 80, opført 1916-1917. Foto Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.

uden på nogen måde at ville missionere, var hendes fulde hjerte ved arbejderbevægelsen. Det var min fars også, selv om han en periode i 1890'erne havde været gårdejer. Da det havde vist sig ikke at kunne gå, havde mine forældre solgt den for at ende i Esbjerg, hvor min far blev ansat som maskinarbejder.

Vi beskæftigede os meget med arbejderbevægelsen derhjemme, for begge – men måske min mor især – var overordentlig politisk bevidste. Der blev snakket meget politik. Far var en tid lang kasserer i fagforeningen, og han gik på aftenskole for at dygtiggøre sig. Begge var flittige lånere på biblioteket i Danmarksgade, og det var især den oplysende litteratur, de interesserede sig for. Vi holdt *Vestjyllands Socialdemokrat*, som blev flittigt læst. Den bragte jævnligt værker som *Pelle Erobreren*, *Ditte Menneskebarn* og lignende som føljetoner, og dem plejede mor at læse højt. På den måde stiftede jeg bekendtskab med nogle af arbejderlitteraturens hovedværker.

Men nu tilbage til arbejderhøjskolen. Min mor var meget fascineret af redaktør Sundbos tanker om »den røde borg«, der skulle give unge fra byen samme mulighed for at komme på højskole, som unge fra landet længe havde haft. Hun kunne nok ikke sige sig helt fri for at have medlidenhed med ham på grund af de mange, hårde og i vore øjne uretfærdige angreb, han blev udsat for på grund af sit politiske engagement. Dog må jeg indrømme, at jeg ikke altid havde set på ham med positive øjne. Han var nemlig en af drivkræfterne bag bestemmelsen om, at byens børn skulle være inde, når kirkeklokken ringede ni om sommeren og syv eller otte om vinteren. Vi var væk fra gaden, men en lun sommeraften kl. kvart over ni var han ikke populær blandt byens børn!

Mit helbred var som nævnt en væsentlig grund til, at højskoleopholdet kom til at falde netop i sommeren 1919. Men helt så uforberedt, som det måske tager sig til uda 'til, var det nu ikke. Gennem det foregående år havde mor sparet op af fars ugeløn på 17 kr., så de var i stand til at forære mig opholdet. I sin tid havde mor selv måttet finansiere sit højskoleophold uden nogen form for støtte hjemmefra, og det syntes hun ikke skulle overgå hendes eneste barn, så jeg fik hele opholdet. Glad var jeg, for man kunne jo ikke tjene en særlig stor løn på det tidspunkt. I den plads, jeg var i, tjente jeg 15 kr. om måneden, og prisen for at komme på højskole var 40-50 kr. om måneden.

Alt blev altså klaret, så jeg kunne sige pladsen op. Tømremesteren, jeg tjente hos, sagde intet til, at jeg skulle på »den røde højskole«; men en håndværkermesterfamilie med mange børn sad heller ikke for godt i det. I maj 1919 kunne jeg derfor drage til den nybyggede højskolebygning på Gl. Vardevej for at starte mit fem måneders højskoleophold. På det tidspunkt havde sommerskolen to kurser af forskellig varighed: et tremåneders og et fem-måneders kursus – begge for piger. Der var ikke blandede hold, idet skolen kørte med rene karlehold om vinteren. Det var ikke noget stort hold, der startede på sommerskolen i 1919. Så vidt jeg husker, var vi 13 stykker. Nogle enkelte var fra Esbjerg, mens resten kom fra forskellige steder i landet. Selv om vi var så få, nåede vi imidlertid aldrig

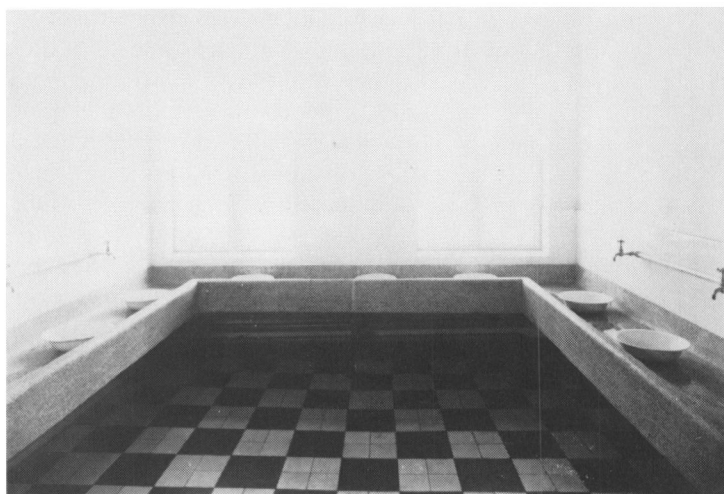

Fig. 2. Det fælles vaskerum på Esbjerg Arbejderhøjskole. Foto 1929. Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.

at blive en fasttømret gruppe, og det, man forstår ved højskolekammerater, fik jeg ingen af. Formodentlig var en væsentlig grund hertil, at eleverne langtfra alle havde valgt skolen, fordi der netop var tale om en arbejderhøjskole. Men skolen var også selv lidt skyld i, at den ikke fik et mere bevidst elevgrundlag. Så vidt jeg husker, fremhævedes det ikke i skolens annoncer i de københavnske aviser, at skolen i sin grundholdning afveg fra andre højskoler. Pengene i arbejderklassen var små, og en forholdsvis nystartet højskole havde brug for alle de elever, den overhovedet kunne få. Blandt andet husker jeg blandt eleverne et par københavnerpiger, der faktisk sad i overordnede stillinger, og som vist langtfra var overbeviste socialister.

I 1917 havde Arbejderhøjskolen kunne indvie sin egen bygning på Gl. Vardevej. Set med nutidige øjne var der ikke tale om vild luksus; men sammenlignet med andre højskoler var bygningen afgjort tidssvarende. For eksempel var vi kun to på hvert værelse mod andre skolars fire. Men højskoleelever i dag ville næppe bryde sig om fælles vaskerum eller senge med

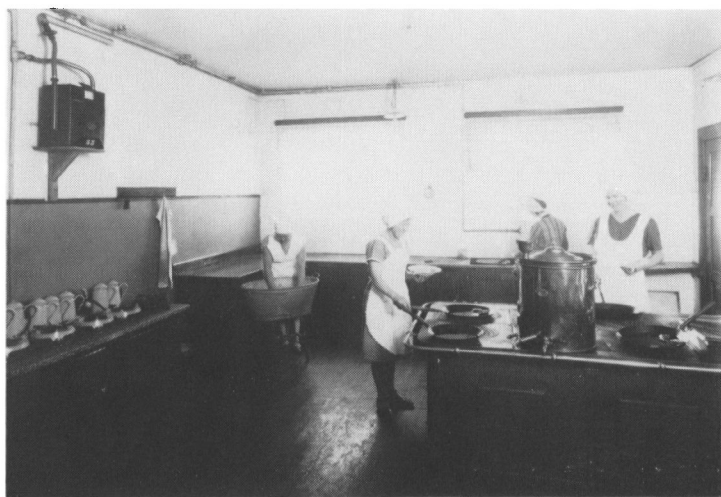

Fig. 3. Interiør fra Arbejderhøjskolens køkken. Foto 1928. Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.

træbunde. Sækkelærredsmadrasser havde vi også. Træbundene i sengene var nu ikke at foragte, for de gav anledning til megen spas. Til vore fornøjelser hørte at pille brædder ud af værelseskammeratens seng, så hun gik på gulvet med madras og det hele ved sengetid. Af den grund kneb det sommetider med, at der var ro på værelserne kl. 22, som foreskrevet var. Kosten afveg ike fra andre højskole. Der var tale om typisk højskolekost, hvilket vil sige, at maden var så tarvelig, som den overhovedet kunne blive. Men det var nu heller ikke nemt at gøre den lækker, for vi led endnu under rationeringerne fra krigens tid.

Vores dag startede kl. 7 om morgenen, hvor vi stod op og gik til det fælles vaskerum for at vaske os. Derefter spiste vi morgenmad, hvilket varede til kl. 8, hvor undervisningen begyndte. Afbrudt af små, korte pauser strakte undervisningen sig til kl. 12, hvor vi fik middagsmad, og efter middagspausen startede undervisningen påny for at fortsætte indtil aftenmaden, kun afbrudt af mindre pauser. Om aftenen havde vi fællessang, foredrag eller anden form for fælles adspredelse. Dog

betød onsdagene og søndagene en afveksling i dette program. Om onsdagen havde vi selv køkkentjenesten m.v., så personalet kunne få fri. Om søndagen var vi ofte på udflugt. Blandt andet var vi i Sig og på Fanø. Også i den daglige undervisning kom vi tit ud i det omgivende samfund. Virksomhedsbesøg var der indlagt mange af i programmet. Jeg kan for eksempel huske et besøg på Esbjerg Krystalisværk. Det imponerede mig meget at se, at man kunne fremstille is kunstigt. Det var noget ganske nyt dengang. Min mor var imidlertid ikke så imponeret over alle disse ekskursioner om søndagen, men det skyldtes nok lige så meget, at det kostede 1 kr. ekstra hver gang, vi skulle afsted. Det var dog ikke alle ture, der var udgifter forbundet med. Blandt andet husker jeg, at vi en søndag eftermiddag gik ud til Tarp Kro sammen med frøken Alkærsig for at danse svenske folkedanse og lege i kroens have. Men vi købte ingenting.

Det var med store forventninger, jeg mødte på skolen. Faktisk glædede jeg mig ligefrem. En af de ting, jeg især havde set frem til, var sangundervisningen. Jeg har altid holdt meget af at synge, og mine forventninger blev da også indfriet. Vi havde frøken Alkærsig. Vi sang Aakjær og lærte alle de nye arbejdersange, der var kommet frem. Salmer var derimod bandlyst. frøken Alkærsig¹. Vi sang Aakjær og lærte alle de nye arbejmed. Hun underviste også i engelsk. Det var for resten dejligt at få sine kundskaber udvidet på det felt. Jeg havde nemlig haft engelsk i femte, sjette og syvende klasse; men det var jo efterhånden nogle år siden. Håndarbejde faldt det også i hendes lod at undervise i. Vi fik hurtigt den vane at bringe vort håndarbejde med i de andre timer. Blot hed det sig, at det ikke gik i Sundbos mandagstimer i foredragssalen, men jeg var dristig nok til at forsøge mig, og han sagde ikke noget. Også folkedans – det var især svenske danse, vi dansede – og gymnastik varetog frøken Alkærsig. I gymnastik oplevede vi for øvrigt en pudsigt episode. En af eleverne, en »ældre« pige på 27 år, der sad i en ledende stilling et eller andet sted i København, brugte korset, og det krigedes hun med frøken Alkærsig om. Til sidst måtte det af. Vi vestjyder holdt med frøken Al-

1802. Ethvert Lovforslag skal behandle
 3 Gange i bred Ting. Fællesudval-
 get i Reglen 15 Gange. De Loves Følg.
 Indtægter kan behandles i et
 fængsels med Fræandlenge
 med mindre han er grebet paa først
 Forming. Sommeren og Politimester-
 den, to Personer paa 1 Okt. 1919. To-
 ven blev givet 1849. Husundersø-
 gelse må ikke finde Sted uden sam-
 leg til Stendelen. Ejendoms retten er
 ul. særskelig. 882. Endover der ikke kan
 forsig sig og sine, har det til Hjælpe
 af det Offentlige, men taber sine Bøgen
 uttigheden. 8. 13. bl. a. til Satens tolv
 kan Dom. hvis Frøddet ikke kan
 4 rook, a aelig Pntagt, få fri Undervisning.
 8 87. Endover stærk og væg Chand er
 forpligtiget til at forvare Landet.
 flest om an er Landdyngt ved. for at han al-
 nus kommer i sin egen, og for at han kan
 1000. 1000. (Ochta Christensen)

Brændeskov. 2.

Den franske Revolution.

Frankrig havde mellem 30 og 270000
 Indv. Envalde. Ludvig d. 15 givt
 sig kun til sine Eskerinder. Odium.
 (Tomprædons og Odium. de. Louvy for-
 stas Kongen at han skal leve. Kava-
 da får. Mange Andre måtte får. Skole-
 den fandt dårlige Forhold. Skolelær-
 var centraliseret. Ovis forsvindelsen af
 Redogeligen, hvor Ulykkeligheden ender
 ingelike do. Over u. Kådommes ender
 vrel, og, tre Tomen havde den juridiske
 Ekstranen. Folk blev ikke forstod og fik
 ikke alvise forstod blev fængslet.
 No af Befolkningen havde næsten al-
 den franske Jord og levde af at udvoge
 Resten af Befolkningen. Arbejdere i
 Frankrig være stillede end. Englands,
 San Diego Strike. Bønderne var ikke
 Skarvstrømme. 15 Del af Bønderne fram-
 de egen Jord. Borgere og Bønder ender

Fig. 4. En side af det røde kladdehæfte.

kærsig og anså den andens holdning for en god del københavneri.

Også lidt litteratur og litteraturhistorie gennemgik frøken Alkærsig med os. Jeg har bevaret et lille rødt kladdehæfte med mine referater af foredragene, vi hørte. Deraf kan jeg se, at hun blandt andet fortalte om Bjørnstjerne Bjørnsson, Henrik Ibsen, Robert Burns, Thomas More's *Utopia*, Dawning og William Shakespeares forfatterskab.

Af andre lærere havde vi R. Brændeskov, J. P. Sundbo, Oluf Bertolt og forstander Rasmus Vind². Mine optegnelser viser, at Brændeskov underviste i historie og litteratur. I historie beskæftigede han sig blandt andet med Grundlovens indførelse, den franske revolution og den engelske styreform. I litteratur fortalte han blandt andet om Johan Herman Wessel, Christian Winther, Henrik Hertz, og ved en lejlighed ridsede han også hovedlinierne i Darwins og Nietzsches tanker op. Og

så kunne han læse op. Vi piger brød ud i gråd, når han læste *Terje Vigen*. Vi elever skulle også læse højt. Jeg læste hurtigt og fik ikke altid alle ord med. Meningen var det vigtigste efter min opfattelse, men deri var Brændeskov ikke enig. Hver gang, et ord blev udeladt, for han op.

Sundbos timer var placeret hver mandag formiddag. Jeg husker endnu tydeligt, hvordan han kom gående i skarpt trav ned ad Kongensgade. Særlig fængende som underviser var han nu ikke – nærmest tør vil jeg sige. Blandt andet samfundslære tog han sig af. I den forbindelse gennemgik han tidligere tiders danske styreformers som for eksempel enevælden. Grundloven blev også draget frem. Da han kom til bestemmelsen i § 84 om, at enhver stærk og rørig mand var forpligtet til at forsvare landet, undlod jeg ikke at indføre min egen kommentar dertil i optegnelsesbogen: »Selv om der er sandsynlighed for, at han aldrig kommer hjem igen, og for at hans kære lider nød«. Finansloven tog Sundbo også frem. I den forbindelse nævnedes han, at statens gårde Favrholt og Trollesminde, der var bortforpagtede, ikke nær gav det udbytte, de kunne. Statsbanernes personbefordring indbragte ca. 23 mill. kroner, godsbefordringen 42 mill., post 6 mill. Postvæsenets indtægt var ca. 22 mill. kr. Det er lidt andre beløb end dem, vi kender i dag. Sundbo underviste også i litteratur. Han fortalte blandt andet om Henrik Pontoppidan, Herman Bang, Jakob Knudsen, Johan Skjoldborg, Martin Andersen Nexø og Jeppe Aakjær. Under gennemgangen af I. P. Jacobsens forfatterskab læste han højt af *Marie Grubbe*, som rørte ham til tårer.

Det skuffede mig imidlertid, at Sundbo aldrig beskæftigede sig med politik. Ja, han veg nærmest udenom. Jeg var som nævnt vant til politiske diskussioner hjemmefra og havde håbet, at Sundbo ville kaste sig ud i hede politiske debatter; men det gjorde han altså ikke.

Oluf Bertolt underviste vist også i samfundslære, eller var det økonomi? I hvert fald indeholder min optegnelsesbog et par referater af Bertolts foredrag om socialøkonomi. Men Bertolt var meget ung og gjorde ikke noget særlig stort indtryk på mig.

Fig. 5. En afveksling under opholdet var besøget i sommeren 1919 af sønderjyder, der havde kæmpet på tysk side under første verdenskrig og nu var på vej hjem fra krigsfangenskab i Afrika. De ankom med skib til Esbjerg og overnattede en nat i Arbejderhøjskolens gymnastiksal. Mændene var så dårlige i tøjet, at byens herre-ekviperingshandlere skillingede sammen til nyt tøj til dem. Derfor har de ens hatte på. Meta Stegmann ligger knælende til højre i kjole med matroskrave. Yderst til højre ses skolens forstander Rasmus Vind og Frue. Foto: Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.

Forstander Rasmus Vind underviste både i botanik og stjerne­lære. Han fik mig sat i gang med et herbarium, men stjerne­læren interesserede mig ikke. Jeg husker, at han engang nævnte over for mig, at han var ked af, at ikke også hans foredrag blev refereret i min optegnelsesbog. Det var ikke, fordi jeg havde noget imod manden, men al det stjernevæsen kunne jeg ikke se nogen grund til at gemme for eftertiden. Så meget fik jeg da ud af undervisningen, at jeg lærte at finde Karlsvognen. Frøken Alkærsig var den af lærerne, vi fik det varmeste forhold til; men det var også hende, vi tilbragte mest tid sammen med. Brændeskov var for eksempel lærer uden for skolen, og selv om han havde sin bopæl på højskolen, var han ofte borte. Bertolt var journalist på *Vestjyllands Socialdemo­krat* og boede ikke på skolen, så ham så vi kun i timerne. Alligevel havde vi et godt forhold til ham. I oktober 1919,

altså efter sommerskolens ophør og inden vi skulle tiltræde vore nye pladser pr. 1. november 1919, gav han ofte os fire Esbjerg-piger fra sommerskolen de teaterbilletter, han fik som teateranmelder. Ikke siden har jeg været så ofte i teatret som dengang, for Esbjerg var virkelig en teaterby på det tidspunkt.

Udbyttet af højskoleopholdet levede ikke helt op til forventningerne – i hvert fald ikke til min mors. Vi diskuterede forløbet, når jeg aflagde mine forældre besøg, og siden i den måned efter højskolens afslutning, hvor jeg boede hjemme, inden jeg skulle i min næste plads, blev der rigelig lejlighed til at tage det op til revision. Min mors hovedindvending var, at udbyttet langt fra lå på linie med det, hun selv havde fået med hjem fra sit ophold på Sorø Højskole i 1890'erne. Hendes hovedanke var imidlertid, at det ikke slog stærkt nok igennem, at der var tale om en arbejderhøjskole – og deri var jeg ganske enig med hende. Flere af lærerne var for eksempel ikke socialister. Det gjaldt R. Brændeskov, og den unge og grønne Bertolt var vist heller ikke blandt de stærkeste i troen. Forstander Rasmus Vind tilhørte heller ikke de mest røde socialister; men han havde andre kvalifikationer, som en højskoleforstander skulle have. Han var kendt som en dygtig gymnastikleder og var vant til at omgås unge mennesker. Da pengene i arbejderklassen var små, og elevgrundlaget derfor ikke stort, skulle man jo nok også være forsigtig med at lave en alt for rød højskole. Det kunne jo skræmme nogle bort. Nu tror jeg imidlertid også, at det kneb mest med de politiske diskussioner på pigeholdene. Så vidt jeg ved, var der hede politiske diskussioner på karleholdene, ikke mindst da syndikalisterne havde vind i sejlene.

Selv om udbyttet ikke levede op til forventningerne, gjorde opholdet nu godt – ikke mindst for en rekonvalescent som mig. For os, der kom fra det arbejdende liv, var det jo en sand svir ikke at skulle arbejde fra tidligt til silde hver dag, sådan som vi ellers var vant til. Og ærlig talt voksede jeg da også en hel del i modenhed ved opholdet. Hjemmefra var jeg vant til at høre megen snak om politik, men jeg deltog ikke selv i diskussionerne. Det forsøgte man derimod at tvinge os til på højskolen, altså at lære os at formulere os og træde offentligt frem.

Fig. 6. Arbejderhøjskolens foredragssal 1928. Daværende forstander Julius Bomholt taler. – Som det ses på tavlen, var holdningen til socialismen blevet tydeligt mere afklaret i løbet af 1920'erne. Foto Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.

Især frøken Alkærsig udfoldede store bestræbelser på dette felt. Hun ligefrem pålagde os at holde taler, men de fleste elever trykkede sig ved at træde frem, ja faktisk var der ingen, der ville. Til sidst havde de dog held til at overtale mig. Det var ikke, fordi jeg manglede noget at tale om, nej, jeg havde skam meget på hjerte, men det at skulle formulere sig over for andre var jeg ikke varm på. Da jeg imidlertid havde sagt ja, var der ingen vej tilbage. Jeg husker det tydeligt endnu. Emnet var noget om kvindens stilling. Det var meget aktuelt, da kvindelig valgret var ret ny. En af de ting, jeg fremhævede, var, at kvinder efter min opfattelse havde meget at lære af mændene. Mens mænd kunne stå sammen i fagforeninger og støtte hinanden, interesserede kvinder sig snarere for at kritisere hinanden. Jeg nævnte også, at kvinderne efter min opfattelse skulle overtage styret, fordi det ville udelukke al krig. De ville ikke kunne finde på at sende deres sønner i krig.

Holdkammeraterne klappede ivrigt efter foredraget, men

det manglede også bare, når de nu selv havde tvunget mig til at stå frem. Men bortset fra denne ene gang kom det ikke til særlig store diskussioner. En del af forklaringen herpå var jo nok, at vi var så få. Derimod gik det bedre med diskussionerne ved de senere elevmøder, hvor gamle højskoleelever, både karle og piger, satte hinanden stævne. Disse sammenkomster varede tre dage, og ofte har jeg følt, at jeg ved disse lejligheder fik diskuteret mere end under hele mit højskoleophold. Karlene førte an i de politiske diskussioner, men jeg holdt mig nu ikke tilbage.

Min mor blev som nævnt meget præget af sit højskoleophold. Hun har fortalt, at hun en periode hørte til »de kortklippede kvinder«, der gennem deres frisure markerede, at de brød med fortids skik. Mit eget udbytte var nu også mere end det at få mod til at træde frem og sige sin mening i forsamlinger. Selv om jeg var ung – måske endda for ung – og ville have fået mere ud af at komme på skolen på et lidt senere tidspunkt af mit liv – fik jeg øget min selvtillid i ikke ubetydelig grad. Det kom ikke mindst til udtryk, da jeg skulle ud at søge plads efter opholdet. Tømrermesteren fra Alslev, hvor jeg havde tjent, lige før jeg tog på højskole, ringede ganske vist og tilbød mig min gamle plads, men selv om lønnen nu var højere end tidligere, sagde jeg nej tak. Jeg havde bestemt mig for at lære husførelse og fik plads på en større gård på Vorbasse-kanten. Lønnen var 25 kr. Derudover krævede jeg ret til at sy på mit eget tøj om aftenen. Skik og brug var ellers, at man også arbejdede om aftenen. Men ville fruene have mig, måtte hun acceptere mit krav – og den pille slugte hun.

Til gengæld måtte jeg finde mig i den konservative oplæsning, der fandt sted om aftenen. Socialismen havde det ikke godt på de kanter.

Noter

1. Laura Alkærsig, g. Hedebo. D. 1937. Lærer ved Esbjerg Arbejderhøjskole 1917-21 og forstander samme sted 1921-24.
2. Rasmus Brændeskov. F. 1882, f. 1941. Lærer ved Esbjerg kommunale skolevæsen, lærer ved og forstander af Esbjerg Arbejderhøjskole 1910-25.
J. P. Sundbo. F. 1860, d. 1928. Redaktør af Vestjyllands Socialdemokrat, socialdemokratisk byrådsmedlem i Esbjerg, folketingsmand, lærer ved Esbjerg Arbejderhøjskole 1910-26.
Oluf Bertolt. F. 1891, d. 1958. Lærer ved Esbjerg Arbejderhøjskole 1915-22, senere sekretær og forretningsfører for AOF.
Rasmus Rasmussen Vind. F. 1868, d. 1952. Gymnastikpædagog. Forstander for Esbjerg Arbejderhøjskole 1910-21 og socialdemokratisk byrådsmedlem i Esbjerg 1915-21.

Meta F. Stegmann f. Christensen, født 1901, pensionist, Esbjerg.